

GÜNEY KAFKASYA'DA KESİŞEN ÇIKARLAR: AZERBAYCAN, İSRAİL VE İRAN ÜÇGENİ

İlaha KHANTAMİROVA

-

Analiz No : 2025 / 22

28.05.2025

Azerbaycan, tarihsel ve kültürel bağlara sahip olduğu İran ile İsrail arasındaki ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır. Azerbaycanın dış politikasında bu iki devletle kurulan ilişkiler özel bir yer tutmaktadır. İran ve İsrail arasındaki gerilimler zaman zaman Azerbaycan ile İran arasındaki hassas dengeleri zorlamış olsa da tarafların gösterdiği çabalar sayesinde ilişkiler genel olarak istikrarlı bir seyir izlemektedir. Bununla birlikte, bölgedeki siyasi gelişmeler ışığında bu ilişkilerin ileride bir güç mücadelesine dönüşme ihtimali de bulunmaktadır.

Azerbaycan-İsrail İlişkileri

Bu üç devletin güncel ilişkilerini değerlendirmeden önce, aralarındaki tarihsel bağların dikkatle incelenmesi önem taşımaktadır. Azerbaycanın, İsrail ve İran ile ilişkilerinde her iki devletle de ortak bir tarihsel geçmişe sahiptir. Özellikle milattan önce Azerbaycan topraklarında yaşamış olan Dağ Yahudileri, 18 Ekim 1991de Azerbaycanın bağımsızlığını kazanmasının ardından İsrail ile dostane ilişkilerin gelişmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

Günümüzde Azerbaycandaki Yahudiler; Dağ Yahudileri, Gürcü Yahudileri ve Aşkenaz (Avrupa) Yahudileri olmak üzere üç ana gruba ayrılmaktadır. Tarihçi Moisey Kalankatlıya göre milattan önce 1. yüzyılda Azerbaycana yerleşen Dağ Yahudileri[1] ülkedeki hem en eski Yahudi topluluğudur hem de nüfus bakımından da diğer Yahudi gruplarından fazladır. Dağ Yahudileri bugün Azerbaycanda kendi geleneklerine uygun ve güvenli bir yaşam sürmektedirler. Gürcü Yahudileri, daha önce Gürcistan topraklarında yaşamış, ardından Azerbaycana göç ederek buraya yerleşmiş Gürcistan diasporasının üyeleridir[2]. Aşkenaz (Avrupa) Yahudileri ise 19. yüzyılda Bakünün hızla sanayileşen bir şehir haline gelmesiyle birlikte, diğer Avrupalı topluluklarla beraber Azerbaycana göç etmişlerdir. Bu topluluk, Azerbaycanın kültürel, mimari, siyasi ve ekonomik gelişimine bugün hâlâ hissedilen

önemli katkılarda bulunmuştur.

Özetle, tarih boyunca Azerbaycan halkı ile Yahudi cemaati arasında ciddi bir çatışma, anlaşmazlık ya da gerilim yaşanmamıştır. Bu nedenle Yahudi cemaati Azerbaycanın birinci (1918 □□□□□ ve ikinci (1991 sonrası) cumhuriyet dönemlerinde kimliklerini kaybetme ya da haklarının kısıtlanması yönünde bir endişe duymaksızın özgürce yaşamıştır.

Günümüzde Azerbaycanda yaklaşık 7.200 kişiden oluşan Yahudi topluluğu[3], çeşitli bölgelerde kendi okullarını ve kadın derneklerini kurmuştur. Ülkede yedi sinagog aktif olarak hizmet verirken, İsrailden getirilen öğretmenlerin görev yaptığı özel Yahudi okulları da mevcuttur. Azerbaycan devleti, azınlık statüsündeki Yahudilerin haklarını koruyarak, onların herhangi bir baskıya maruz kalmadan huzurlu bir yaşam sürmelerini garanti etmektedir.

Azerbaycanın İsraille diplomatik ilişkileri ise 1990lı yıllarda kurulmuştur. İsrail, 1991de Azerbaycanın bağımsızlığını tanımış; bu tarihten itibaren iki ülke arasında resmî ve gayri resmî düzeylerde çok sayıda ziyaret gerçekleşmiştir. 1997de İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahunun Baküyü ziyaret etmiş ve dönemin Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile görüşmeler yapmıştır[4].

Azerbaycan ile İsrail arasında büyükelçilik açılma süreci ise asimetrik ilerlemiştir. İsrailin Bakudeki Büyükelçiliği 1993te faaliyete geçmişken[5], Azerbaycanın Tel Avivde büyükelçilik açması 29 Mart 2023 tarihine kadar ertelenmiştir. Bu adımıyla Azerbaycan Dağlık Karabağ ihtilafında İslam ülkelerinin desteğini kaybetmemeye, ayrıca hassas ilişkiler içinde olduğu İranın tepkisini çekmemeye çalışmıştır. Bunu izleyen yıllarda ilişkiler güvenlik, savunma, teknoloji, iletişim, eğitim, ticari ve kültür gibi alanlara yayılarak derinleşmiştir.[6]

İsrail, 2020deki II. Dağlık Karabağ Savaşı sırasında Azerbaycanın en önemli silah tedarikçilerinden biri olmuştur. 2016-2020 döneminde Azerbaycanın silah ithalatının %69u İsrailden gerçekleşirken, aynı dönemde İsrailin silah ihracatının %17si Azerbaycana yönelmiştir[7]. Bu alımlar sonraki yıllarda da sürmüş, askerî iş birliği iki ülke arasındaki tarihî, kültürel ve ekonomik bağları daha da pekiştirmiştir. Ticari ilişkiler de tek yönlü değildir; Azerbaycan bugün İsrailin başlıca enerji tedarikçilerinden biridir ve İsrailin petrol ithalatının neredeyse yarısı Azerbaycandan karşılanmaktadır[8]. Mart 2025te imzalanan anlaşma uyarınca Azerbaycanın enerji şirketi İsrail topraklarında doğal gaz arama çalışmalarına başlamayı planlamaktadır. Kısacası, İsrail-Azerbaycan ilişkileri çok boyutlu biçimde hızla gelişmekte ve her iki devletin temel çıkarları açısından büyük önem taşımaktadır.

Bütün bu gelişmelerin yanı sıra bölgesel dinamikler açısından da Azerbaycan, İsrail için stratejik öneme sahip bir konumda yer almaktadır. Uluslararası politikada İsrailin Azerbaycanla kurduğu yakın ilişkiler yalnızca ekonomik ve diplomatik alanlarla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda güvenlik ve istihbarat boyutlarını da içermektedir. Özellikle son yıllarda bazı medya organlarında, Azerbaycan topraklarının İsrail tarafından İranı dengelemek ve baskı altında tutmak amacıyla kullanıldığı yönünde çeşitli iddialar ortaya atılmıştır.

Bu bağlamda, Azerbaycandaki Sitalçay Hava Üssünün İsrailli yetkililerin hizmetine sunulduğu[9] ve İsrail istihbarat teşkilatı Mossadın bu üs üzerinden İrana yönelik casusluk faaliyetlerinde bulunduğu; hatta İrana ait nükleer silah programlarına ilişkin belge ve materyallerin ele geçirildiği yönünde resmî kaynaklarca doğrulanmamış bazı haberler uluslararası basında yer almıştır. Bu iddialar yalanlanmış[10] olsa da İsraille gün geçtikçe derinleşen iş birliği İran tarafından dikkatle izlenmektedir.

Azerbaycan-İran İlişkileri

Azerbaycanın Yahudi topluluğuyla kurduğu bu istikrarlı ilişkilere karşın, İranla olan tarihsel bağları asla tekdüze ilerlememiştir. İki ülke; ortak tarih, kültür, mimari miras, nüfus ve dini değerler paylaşsa da ilişkiler dönem dönem durgunluk, kimi zaman da gerilimli zirveler yaşamıştır. Buna rağmen Azerbaycan ile İranı birbirine bağlayan köklü bağlar vardır. Günümüz İranının kuzeyinde yer alan, Azerbaycan Türkçesi konuşan Türk kökenli nüfus hem potansiyel kırılma noktası hem de birleştirici unsur olarak öne çıkar. Bu nedenle iki ülkenin siyasi söyleminde Güney Azerbaycan ve Kuzey İran gibi hassasiyet yaratan söylemler bulunabilmektedir.

Azerbaycan ile İran arasındaki diplomatik ilişkilerin tarihi, Azerbaycanda ilk Cumhuriyetin kurulduğu döneme dayanmaktadır. 1920 yılında İran, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyetini resmen tanımış; Azerbaycan ise Tahranda büyükelçiliğini açmıştır. Azerbaycanın Sovyetler Birliğine (SSCB) katılmasının ardından, iki ülke arasındaki ilişkiler daha çok kültürel ve bilimsel alanlarla sınırlı kalmıştır. Ancak SSCBnin son dönemlerinde yaşanan gelişmeler, ikili ilişkilerde yeni bir dönemin zeminini hazırlamıştır.

1988 yılı Aralık ayında, Azerbaycan ve İran arasında dikenli tellerle örülmüş olan sınırın bölge halkı tarafından yıkılması, Sovyetler tarafından halkları birbirinden ayırmak için konulan yapay engelin ortadan kalkmasını sağlamıştır. Azerbaycanın bağımsızlığını kazanmasının ardından İran, 25 Aralık 1991 tarihinde Azerbaycanı tanıyan ilk ülkelerden biri olmuştur. 1992 yılında ise iki ülke arasında resmi diplomatik ilişkiler kurulmuş ve karşılıklı olarak büyükelçilikler faaliyete geçmiştir. 1990lı yılların Azerbaycan açısından oldukça zorlu geçtiği dönemde, İran özellikle Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile ekonomik, ticari ve insani alanlarda ilişkiler kurmuştur. İranın Hilal-i Ahmer teşkilatı, savaş nedeniyle göç etmek zorunda kalan Azerbaycanlılara insani yardımlarda bulunmuştur. Bu dostane ve destek temelli ilişkiler, 1994 yılında Azerbaycanın Batılı petrol şirketleriyle imzaladığı Asrın Anlaşması sonrasında kırılma noktasına gelmiştir. İran söz konusu anlaşmayı kendisi için jeopolitik tehdit, siyasi yalnızlık ve ekonomik dışlanma olarak algılayarak, Ermenistana destek vermeye aynı zamanda Azerbaycana Hazar Denizinin hukuki statüsü konusunda baskı yapmaya başlamıştır[11]. Ancak Azerbaycan tarafının yürüttüğü dikkatli diplomatik manevralar sayesinde ilişkiler tamamen kopmamış; karşılıklı anlaşmalar, diplomatik ziyaretler ve temaslar yoluyla belirli bir istikrar korunmuştur.

Azerbaycan'ın İsrail Ve İran Arasındaki Denge Politikası

İran, İsrailin Azerbaycandaki etkisini bir tehdit olarak değerlendirmekte ve bu durumu zaman zaman resmî açıklamalarla gündeme getirmektedir. Örneğin, 2021 yılında Türkiye, Azerbaycan ve Pakistanın ortaklaşa düzenlediği Üç Kardeş 2021 tatbikatına İsrail direkt katılmamasına rağmen, İran bu tatbikatı İsraille ittifak kuran güçlerin bir askeri mesajı olarak okumuş ve buna karşılık olarak Azerbaycan-Ermenistan sınırına yakın bölgede Hayber Fatihleri isimli bir askerî tatbikat gerçekleştirmiştir. Bu tatbikatın ardından İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Emir Abdullahiyan, yaptığı açıklamada tatbikatın Siyonist rejime ve terör unsurlarına açık bir mesaj olduğunu belirtmiş; ayrıca İsrailin İran sınırına bu denli yakın bir bölgede varlık göstermesine asla müsamaha gösterilmeyeceğini Azerbaycan makamlarına ilettiklerini ifade etmiştir[12]

Her ne kadar yukarıda bahsedilen iddialar resmî olarak kanıtlanmamış olsa da, İsrailin Azerbaycan ile kurduğu stratejik ortaklık ilişkileri İran tarafından ciddi bir tehdit olarak algılanmaktadır. Genel tabloya bakıldığında İranın Azerbaycanın II. Karabağ Savaşı sonrasında elde ettiği askerî ve diplomatik zaferden de rahatsızlık duyduğu gözlemlenmektedir. Azerbaycanın tarihsel olarak çatışma yaşadığı Karabağı geri alması, bölgedeki güç dengelerinde önemli bir değişim yaratmıştır. Ayrıca İranın kuzey bölgelerinde Azerbaycan Türkçesi konuşan geniş bir Türk nüfusun varlığı, bu değişimi İran açısından daha hassas bir hâle getirmektedir.

Bölgedeki güç dengelerinin değişmesi Azerbaycanın lehine olmakla kalmamış, aynı zamanda İranın bölgesel nüfuzunun zayıflamasına yol açmıştır. İran, bu gelişmeler karşısında çeşitli stratejik ve diplomatik önlemler almaya yönelmiştir. Savaş sonrasında Azerbaycanın kontrolüne geçen 132 kilometrelik sınır hattı, İran-Ermenistan sınırının kapanması anlamına gelmiş; böylece İran kuzey sınırında artık zayıf ve toprak kaybetmiş bir Ermenistan yerine, askeri başarı elde etmiş güçlü bir Azerbaycan ile komşu hâline gelmiştir. Bu durum İran açısından Karabağ Savaşının önemli ve olumsuz sonuçlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda dikkat çeken bir gelişme, 19 Temmuz 2022 tarihinde gerçekleşen Astana Zirvesinde İranın Dini Lideri Ayetullah Ali Hamaneyin Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile yaptığı görüşmede dile getirdiği, Ermenistan ile İran arasındaki sınırın kapanmasına neden olacak hiçbir plana izin vermeyecekleri yönündeki açıklamasıdır[13]. Bu açıklama, İranın bölgedeki yeni düzene karşı tepkisini açıkça ortaya koymuştur.

İranın güvenlik endişelerini artıran bir diğer konu ise, açılması planlanan Zengezur Koridorudur. İran bu koridoru yalnızca bir ulaşım hattı değil, aynı zamanda kendi ulusal güvenliğine ve bölgesel çıkarlarına yönelik büyük bir tehdit olarak görmektedir. İranlı yetkililere göre, koridorun açılması durumunda aşağıdaki olumsuz sonuçlar ortaya çıkacaktır:

- İran-Ermenistan sınırı fiilen ortadan kalkacak ve İranın Ermenistan üzerinden Kafkasyaya erişimi sınırlanacaktır;
- Aras Nehri üzerindeki kontrol Azerbaycanın eline geçecektir;
- İranın önemli bir ortağı olan Rusya ile kara bağlantısı zayıflayacaktır;
- Azerbaycan ile Nahcivan arasındaki bağlantı artık İran üzerinden değil, doğrudan sağlanacağından İran ekonomik kayba uğrayacaktır;

- İran, Avrupa ile Asya arasındaki transit geçiş güzergâhı olma avantajını kaybedecek ve bu da Çinin Kuşak ve Yol Girişimindeki rolünü azaltacaktır;
- Türkmen gazının bu koridor üzerinden Türkiye ve Avrupaya ulaştırılması durumunda, İran gazına olan talep düşecektir;
- Tüm bu gelişmeler İranın bölgedeki jeopolitik etkisini zayıflatacaktır[14].

Ayrıca İran açısından Zengezur Koridorunun açılması, (İranın ciddi sorunlar yaşadığı) Batılı ülkelerin askeri ittifakı olan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütünün (NATO) bölgedeki etkisinin artmasına zemin hazırlayabileceği için ulusal güvenlik açısından da tehdit olarak değerlendirilmektedir[15].

Tüm bu tehditleri göz önünde bulunduran İran, II. Karabağ Savaşı'nın ardından Ermenistana açık destek vermeye başlamış ve 17 □□□ Ekim 2022 tarihleri arasında Azerbaycan sınırına yakın bölgede Güçlü İran Tatbikatını gerçekleştirmiştir. Bu tatbikat, savaş sonrası dönemde İranın gerçekleştirdiği üç askerî tatbikattan biri olmuştur[16]. Bu gelişmelerin yaşandığı dönemde Azerbaycanın uzun yıllardır ertelediği İsrailde büyükelçilik açma kararını 2023te uygulaması, birçok yorumcu tarafından İrana verilen doğrudan bir diplomatik cevap olarak yorumlanmış, bu gelişme İran açısından diplomatik bir darbe olarak değerlendirilmiştir[17].

İranla yaşanan tüm bu gerilimlere rağmen Azerbaycan, bölgedeki dış politikasını kendi ulusal çıkarları doğrultusunda şekillendirmekte ve İsrail ile kurduğu stratejik ortaklığı sürdürmektedir. Bununla birlikte Azerbaycan İranla diplomatik ilişkilerin bozulmasını da arzulamamaktadır. Bu bağlamda, İran Cumhurbaşkanı Mesud Pezeşkiyanın 29 Nisan 2025 tarihinde gerçekleştirdiği Azerbaycan ziyareti, iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden dengelenmesine yönelik bir diplomatik girişim olarak değerlendirilebilir. Ziyaret sırasında dikkat çeken bir diğer husus ise Pezeşkiyanın Türkçe konuşması ve hatta Türkçe bir şiir okuması olmuştur. Bu davranış, Azerbaycan kamuoyunda hem olumlu hem de eleştirel yorumlara yol açmıştır. Pezeşkiyanın Türkçe konuşması, yıllardır kimlik baskısıyla karşı karşıya olan İran Türklerine bir yakınlık mesajı olarak değerlendirilirken; bazı çevreler tarafından ise bu tutum, Kuzey ve Güney Azerbaycanın birleşmesine yönelik sembolik bir mesaj olarak da algılanmıştır.

Sonuç olarak Azerbaycan, tüm bu süreç boyunca hem İran hem de İsrail ile dengeli ve istikrara dayalı bir dış politika izlemeye çalışmış; bölgesel barışın ve istikrarın korunmasına önem vermiştir. Öte yandan, son yıllarda Türkiye ile iş birliğini derinleştirerek ekonomik ve ticari ilişkilerini genişletme yönündeki adımları, aynı zamanda bölgenin kalkınmasını teşvik etmeye yönelik bir stratejinin parçası olarak değerlendirilebilir.

[1] Azərbaycanda yaşayan yəhudilər, Xalq Cəbhəsi, 15 Mayıs 2025, https://www.anl.az/down/meqale/xalqcebhesi/2016/avqust/503927.htm

[2] Azərbaycanda yaşayan yəhudilər, Xalq Cəbhəsi, 15 Mayıs 2025, https://www.anl.az/down/meqale/xalqcebhesi/2016/avqust/503927.htm

[3] Azerbaijan, 15 Mayıs 2025, https://www.worldjewishcongress.org/en/about/communities/AZ

[4] Emre Soylu, İsrailin Azerbaycanı Destekleme Nedenlerinin Stratejik Analizi, Uluslararası İktisadi ve İdari Çalışmalar Dergisi, 15 Mayıs 2025, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4025737

[5] Azərbaycan-İsrail Münasibətləri, 16 Mayıs 2025, https://lib.aliyevheritage.org/az/8269149.html

[6] İsrail Dövləti, 16 Mayıs 2025, https://www.mfa.gov.az/az/category/asiya-ve-okeaniya/israil

[7] İsrail-Azərbaycan hərbi əməkdaşlığı: Hava limanlarına Azərbaycan təyyarələri enir, 16 Mayıs 2025, https://www.bbc.com/azeri/region-58179633

[8] . When Israel starts looking like Azerbaijan, theres a problem, 16 Mayıs 2025, https://www.middleeastmonitor.com/20180818-when-israel-starts-looking-like-azerbaijan-theres-a-problem/

[9] Azerbaycan'daki Sitalçay Hava Üssü İsrail'in Hizmetinde, 16 Mayıs 2025, https://www.welayetnews.com/content/34779

[10] Azerbaycanda İsrail Üssü mü Var? Eski Ataşe açıkladı, 16 Mayıs 2025, https://avim.org.tr/tr/Bulten/AZERBAYCAN-DA-ISRAIL-USSU-MU-VAR-ESKI-ATASE-ACIKLADI

[11] Azərbaycan-İran münasibətləri, 15 Mayıs 2025, https://files.preslib.az/projects/azeriran/a1.pdf

[12] Pınar Özden Cankara, İran ve Ermenistan Gölgesinde israilin Azerbaycan ile Stratejik İlişkileri, Uluslararası Afro-Avrasya araştırmaları Dergisi, 16 Mayıs 2025, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2168821

[13] Fehim Taştekin, İran ve Azerbaycan arasında gerilim neden arttı?, BBC NEWS Türkçe, 16 Mayıs 2025, https://www.bbc.com/turkce/articles/c51kzkg4j48o

[14] Fehim Taştekin, İran ve Azerbaycan arasında gerilim neden arttı?, BBC NEWS Türkçe, 16 Mayıs 2025, https://www.bbc.com/turkce/articles/c51kzkg4j48o

[15] Zengezur Koridoru: İran projeye neden karşı çıkıyor?, 20 Mayıs 2025, https://www.bbc.com/turkce/articles/c1r4nr42wl4o

[16] Emre Soylu, İsrailin Azerbaycanı Destekleme Nedenlerinin Stratejik Analizi, Uluslararası İktisadi ve İdari Çalışmalar Dergisi, 15 Mayıs 2025, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4025737

[17] Pərvanə Bayramova, İsrail Xarici İşlər Nazirliyi Azərbaycanın İsraildə səfirlik açması tarixi qərardır, Amerikanın Səsi, 16 Mayıs 2025, https://www.amerikaninsesi.org/a/israel-s-ministry-of-foreign-affairs-azerbaijan-s-opening-of-an-embassy-in-israel-is-a-historic-decision/6840157.html

Yazar Hakkında :

Atıfta bulunmak için: KHANTAMİROVA, İlaha. 2026. "GÜNEY KAFKASYA'DA KESİŞEN ÇIKARLAR: AZERBAYCAN, İSRAİL VE İRAN ÜÇGENİ." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2025 / 22. Mayıs 28. Erişim Ekim 31, 2026. https://avimbulten.org/public/tr/Analiz/GUNEY-KAFKASYA-DA-KESISEN-CIKARLAR-AZERBAYCAN-ISRAIL-VE-IRAN-UCGENI

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr

https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır